

ШЫН

№ 5
(17649)

2009 чылдың
январь 20,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

Ниитилел-политиктиг солун • 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

АККЫР ХАРГА АНДАШТАНЫШ...

• Журналистер байырлалындан фоторепортаж •

«Шынның» кол редактору С.С. Монгушка шаңналды тыпсып турары.

«Тувинская правда» солунуң фотокорреспондентизи В.Н. Савиныхтың шаңналды ап турары.

Российжи Парлалга хүнүндө Тываның бүгү парлалга ажылдакчылары бистер ажылчын олуттарывыска чай хос чок ажылдап эрттирген болгаш, эрткен субботада, январь 17-де, «Тайга» станциязынга дыштанмышаан, профессионал журналистер аразынга чарлаттыг «Чонар-даш демир-үжүк—2008» мөөрейниң түңнелин үндүрер байырлалче чоруп ор бис. «Шынның» «Волгазы» чындындады халдып-ла ор. Бир автобус долу журналистер бо-ла чоруп орлар, өөрлеривис хол чайып, автобус соңгазын өттүр бисти эскерип, амырап орлар, а бистер эрте халды берип, тутсуп ор бис. «Чазактың автобузу бо чоруп олур, ону база эрте халды бээлиңер» дижи, дүрген маңныг хөлгевиске чоргаарланып-даа аажок бис. Орук-суур-даа магалыг-дыр, биез ышкаш эвес, аштап-арыглап, деңнеп-декилеп каан.

Бо-ла болгай ат-сураглыг «Тайга» станциязы. Машинадан дүжүп келдивис. Чайынналган харның ак деп чүвезин, ана чүгле карак чылчырыктаар. Агаарның тынарга хостуун! Чагыдып каан-биле демей агаар-бойдус магалыг — чылыг, чырык. Бирде бысканнап хар-

даа чаай бээр, бирде бичии хадаан соонда, аязып, хүннээректеп, аажок чылыг-даа бээр.

Янзы-бүрү машина-хөлгетутсуп кээп-ле тур. Улуг автобус долу хөй кижилер шиммээн-дааштыг дүжүп турлар. Кымнарыл ол? Оо, оларның арын-шырайын бүдүн рес-

публика шупту эки билер — телевидение ажылдакчылары-дыр. Журналистер Ая Тюлюш, Мergen Ондар, Чечек Бирлей, Орлан Дамба-Хуурак дизе-ле, кымнары чок дээр. База бир автобус кээп доктаады. Дүшкен кижилер-ле — коллегаларывыс, солунуң! Бо кымнарыл, че? Аа, журналистер даргазы Хеймер-оол Ооржакты, «Шынның» корреспондентилери Адыгжы Саая, Айлаң Даржааны кымны мурнай танып кагдывыс. «Кайда бис, чүдөн эгелээр бис?» дижи, бот-боттарывыстан айтыржып тур бис, але. Машинадан дүшкен кижиле, демин бис ышкаш, «Ии, агаарның чаагайын! Харның арын!» дижи, магадаан тур.

Коргунчуг иномаркалар, «Волгалар», чик машиналар эндерлип-ле тур. Чазактың төлээлери кээп эгелээни бо.

«МЧС», «Медицина катастроф» деп бижигилээн дүрген дуза машиналары база ийи-үш-даа бар. Машиналар келген соонда, ээлери база көстүгүлөп келди. Кымнар чоор бо? ТР-ниң Чазак Даргазының оралакчызы Анатолий Партизанович Дамба-Хуурак-тыр, кадык камгалал сайыды Александр Доткан-оолович Ооржак-тыр, Каадыр-оол Алексеевич Бичелдей-дир дижи-ле, дүшкен кижиле бүрүзүн танып тур бис. ТР-ниң Чазак Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол база чедип келди.

«Байырлалдың киржикчилери, бүгү ниити чыскаалче!» деп кыйгы-даа үндү-ле эвеспе. Ол дээрге күш-культура болгаш спорт агентилелиниң төлээлери бистичу байырлалывыстың спортчу кезээн организастагып четөлээлери кээп эгелээни бо.

(Уланчызы 2-ги арында).

«Центр Азии» солунуң кол редактору Н.М. Антупьева хаакка 2-ги черни алган.

Кым кыштыг эвес, көржүлүңер, че?!

АККЫР ХАРГА АНДАШТАНЫШ...

(Уланчызы. Эгези 1-зи арында).

дип келгени ол-дур. Кол судьялар – күш-культура болгаш спорт агентилелинин директорунун орадакчызы Буян Биче-оол биле делегей чергелиг категорияның судьязы, Тывада ат-сураглыг спортчу, тренер Адар Куулар-дыр.

Дөштү куду бадып ор мен...

Дөрбелчин булуңчуктай командалар шупту чыскаалыпты. Россияның Журналистер эвилелинин Тывада салбырының даргазы Хеймер-оол Ооржакка команда бүрүзү илеткеп тур. Оларның аразында бистиң — «Шынчыларның» командири — кол редактор Светлана Сюр-ооловна Монгуш боду. «Центр Азии» солунун кол редактору Надежда Мухарбековна Антупьева, ТР-нің Чазаның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол болгаш КТРК «Тыва», «Новый век» телеканал, «Тувинская правданың» төлээлери, «Тываның аныяктары», «Тыва Республика» солуннарның төлээлери.

Бир-ле дугаарында минифутбол маргылдаазы улуг демиселдин эгезин салды. Баштайгы оюнда хоочун «Шынның» командазы биле КТРК «Тыва» душчуп келдигис. Бир оюн-на 10 минута уламчылаар ийи оюнун дургузунда чидиг демисел үргүлчүлзүн. КТРК «Тываның» хаалгазының баарыга бистиң халдакчыларымыс Ай-кыс Маспык-оол биле Айлаң Даржаа каш-даа каттап айылдыг байдалды тургузуп, «телевизионщиктерни» девидетти эвесеп. Ийги оюнун сөөлгү минутада удурланкчыларымыс бистиң хаалгавысче бир санны харалаан, согур душ бооп кирип алдылар.

Дараазында оюнга «Но-

вый век» биле чазактың командалары таварышкан. Коллегаларымыска бир ойнакчы четпес боорга, «Шынның» Айлаң Даржааны дуза кылдыр кадып бердигис. Чазактың кончуг шыырак командазы «Новый вектин» хаалгазының чанындан ыравайн, дүвүренчиг байдалды катап-катап тургузуп-ла тур.

лээлери шупту катчып алгаш, чаңгыс команда кылып алдыгыс. Канат тыртарынга чазактың командазы-биле күжүвүс шенештивис. Бо удаада база-ла чазак ти-лээн.

Мынчалдыр бо удаада журналистер адаанывыс алыстыгыс ийин. Келир чылын профессионал байырлалымыска баш удур спортчу белеткелди күштелдирип тургаш, таптыг адырам диштивис.

«Командалар бүгү ниити чыскаалче!» деп кыйгы база катап чаңыланды. Шупту чыскаалыптыгыс. Чаңылчаан «Чонар-даш демир-үжүк—2008» мөөрейиниң түннелин үндүрериниң байырлыг чыскаалы-дыр. ТР-нің ЖЭ-нің даргазы Хеймер-оол Ооржак: — Хүндүлүг коллегалар, хүндүлүг ТР-нің Чазаның төлээлери! Спортчу оюннар доозулган. Аңаа идепкейлиг киришкениңер дээш шуптуңарга өөрүп четтиргенивисти илередип тур мен. Келир чылын моон-даа солун, моон-даа бедик утка-шынарлыг кылдыр байырлаар бис. Силерниң ол талазы-биле санал-оналдарыңарны манаар бис. Бүгү-деге экини, кадыкшылды күзедим. Ам мээң орадакчымы Орлан Дамба-Хуурак «Чонар-даш демир-үжүк-2008» мөөрейиниң түннелдери-биле силерни таныштырар-дыр — дээрже, журналист бүрүзүнүң чүрээ тиккеңейнип, кым-на тиелекчи болган ирги дээрзин кичээнгейлиг дыңнавышаан, манап тур бис.

«Чонар-даш демир-үжүк-2008» мөөрейиниң тиелекчизи «Чылдың журнализи» аттың эдилекчизи республиканың ниитилел-политиктиг солуну «Шынның» корреспондентизи **Виктор Сандар!** деп чарлаптарга, «шынчылар» амырааш, өрүшүрүп, шимээн-дааштыг алгы-кышкы-биле адыш часкап хүлээп алдыгыс. Ура! Эр хей, Сандар! Демир-үжүк чиди улам күштелзин! Байыр чедирип тур бис!

«Чылдың фото-чуруу» номинацияга тиелекчи хоочун фотокорреспондент

Владимир Савиных болду («Тувинская правда»). Коллегавыска изиг байыр! «Шынның» аныяк фотокорреспондентизи, чарашкыс **Ай-кыс Маспык-оол** тускай диплом-биле болгаш 1 муң рубль акша шаңналынга төлептиг болган. Эр хей, Ай-кыс! «Дебют» номинацияга «Тываның аныяктары» солунун корреспондентизи Алена Конгул-оол тиелекчи болган болду.

Байырлалды хаап тура, ТР-нің Чазак Даргазы Ш.В. Кара-оол сөс алды: — Профессионал байырлалыңарны мындыг арыг агаарга амыдыралдыг кадык овурухевирин суртаалдап эрттирип турарыңар дыка-ла онза-дыр. Өскелерге эки үлегер-чижек-тир, хүндүлүг журналистер. Байырлалыңарже, спортчу оюннарже чалааныңар дээш, өөрүп тур бис. Кезээде демнежи ажалдап, демни-биле дыштанып тураалыңар. Улуг хүннерде маңаа кээп турунар, бистер үргүлчү мында бис. Бир-ле маргылдаа, оюн-мөөрей болган турар чүве. Оон солун репортажтардан бижиңер, дамчыдылгалардан кылыңар. Чонувусту спортчу, кадык амыдыралче эвилелдээринге үлүүвүстү кириштирээлиңер. Бо удаада Чазактың командазы чүге-даа черле аштырбады. Демниг боорга ындыг, кым-га-даа аштырбас. Ажыл-херээвис база ындыг-ла болзун деп күзедим. Түннөп чүнү чугаалап болурул дээрже, бөгүн бистерниң кижги бүрүзүнүң кады «ойнап алган», ынчангаш чаа ажыл-ишчи неделяже эки сагыш-хөөн-биле, чиик-сергек кирээлиңер.

Шынап-ла, спортчу аштырышкыңа таварышсы-высса-даа, профессионал мөөрейге коллегавыс ти-лелге бисти чалгынналдырганы чугаажок. Ынчангаш тиелекчиге деңнежи ажалдап, чогадыкчы ажилы-высты уламчылап күүседип кириптивис.

Светлана БАЛЧЫР,
«Шынның» корр.
Чуруктарны Ай-кыс
МАСПЫК-ООЛ тырттыр-ган.

Чазак командазының «аарыкчылары».

Хаалгада — Айлаң Даржаа.

Хаалгаже кирип тептейн...

Удурланкчылар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының ЧАРЛЫКТАРЫ

«Тыва Республиканың көдээ ажил-агыйының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты Н.Б. Донгакка тыпсырының дугайында

Көдээ ажил-агыйының адырынга ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш «Тыва Республиканың көдээ ажил-агыйының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты Мөңгүн-Тайга кожуунун Ветеринария эргелелин кол ветеринар эмчизи — **Наталья Белек-ооловна Донгакка** тыпсыр.

Кызыл хоорай 2009 чылдың январь 15 № 5

Тыва Республиканың күрүнө шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Өөредилге адырынга ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш «Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты Танды кожуунун Сосновка сурунун ниити билигнин ортумак школазы муниципалдыг ниити билиг албан черинин эге класстар башкызы — **Стаай Сааяевна Ондарга** тыпсыр.

Аныяк салгалды өөредип-кижизидеринге чедишкиннери база өөредилге системазынга ак сеткилдиг ажилы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** Танды кожуунун Сосновка сурунун ниити билигнин ортумак школазы муниципалдыг ниити билиг албан черинин директорунун кижизидилге ажилының талазы-биле оралакчызы, орус дыл болгаш литература башкызы — **Аяна Чырандаевна Оюну** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2009 чылдың январь 15 № 6

«Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты Х.Б. Сагаан-оолга тыпсырының дугайында

Республиканың партия болгаш күүсекчи органның хей чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты күш-ажылдың хоочуну — **Ховалыг Балчый-оолович Сагаан-оолга** тыпсыр.

Кызыл хоорай 2009 чылдың январь 15 № 7

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Т.П. Межевиканын шаңнаарының дугайында

Иштики херектер органның төлөптүг ажил-албаны база хей чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** милицияның халажылгада майору, иштики херектер органның хоочуну — **Татьяна Петровна Межевиканын** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2009 чылдың январь 15 № 8

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле А.А. Кособокованы, Н.И. Менчикованы, М.И. Пискунованы шаңнаарының дугайында

Аныяк салгалды өөредип-кижизидеринге чедишкиннери болгаш өөредилге системазынга хей чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш **Тыва Республиканың Даргазының Хүндүлел бижии-биле** Кызыл хоорайның «Ниити билигнин № 4 ортумак школазы» муниципалдыг ниити билиг албан черинин математика башкызы — **Агриппина Анисимовна Кособокованы**, Кызыл хоорайның «Ниити билигнин № 4 ортумак школазы» муниципалдыг ниити билиг албан черинин математика башкызы — **Надежда Ивановна Менчикованы**, Кызыл хоорайның «Ниити билигнин № 4 ортумак школазы» муниципалдыг ниити билиг албан черинин эге класстар башкызы — **Мария Иосифовна Пискунованы** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2009 чылдың январь 15 № 9

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Д.Д. Бегзини, С.О. Шагдырны шаңнаарының дугайында

Аныяк салгалды өөредип-кижизидеринге чедишкиннери болгаш өөредилге системазынга хей чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** Чөөн-Хемчик кожуунун Чадаана хоорайның ниити билигнин № 3 ортумак школазы муниципалдыг ниити билиг албан черинин директору, математика башкызы **Долзат Доржуевна Бегзини**, Чөөн-Хемчик кожуунун Чадаана хоорайның ниити билигнин № 3 ортумак школазы муниципалдыг ниити билиг албан черинин төрзөн дыл болгаш литература башкызы — **Светлана Ооржаковна Шагдырны** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2009 чылдың январь 15 № 10

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле М.Ч. Монгушту, Д.Д.-Б. Сундуйну, Л.Ч. Ховалыгны шаңнаарының дугайында

Аныяк салгалды өөредип-кижизидеринге чедишкиннери болгаш өөредилге системазынга хей чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** Чөөн-Хемчик кожуунун Чадаана хоорайның ниити билигнин № 1 ортумак школазы муниципалдыг ниити билиг албан черинин география башкызы — **Долума Данзы-Белековна Сундуйну** шаңнаар, Чөөн-Хемчик кожуунун Чадаана хоорайның ниити билигнин № 1 ортумак школазы муниципалдыг ниити билиг албан

черинин эге класстар башкызы — **Людмила Чылбаковна Ховалыгны** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2009 чылдың январь 15 № 11

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле А.Г. Картанкованы, Л.М. Тропинаны шаңнаарының дугайында

Саң-хөө ажил-чорудулгазының адырынга чедишкиннери болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** Россия Федерациязының Тыва Республика талазы-биле Пенсия фондузунун салбырының — Казначейство күрүнө албан черинин 1 разрядтын специализи — **Александра Григорьевна Картанкованы**, Россия Федерациязының Пенсия фондузунун Тыва Республиканың Улуг-Хем кожуунун эргелелин — Күрүнө албан черинин начальнигинин оралакчызы — **Людмила Михайловна Тропинаны** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2009 чылдың январь 15 № 12

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле А.С. Ойдушту, К.К. Чамзырынны шаңнаарының дугайында

Күш-культураны болгаш спортту хөгжүдеринге ачы-хавыязы база хей чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш **Тыва Республиканың Хүндүлел бижии-биле** спорттун хоочуну — **Андрей Солянович Ойдушту**, спорттун хоочуну — **Кой-оол Кыргысович Чамзырынны** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2009 чылдың январь 15 № 13

«Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты А.Д. Тюлюшке тыпсырының дугайында

Күүсекчи эрге-чагырганың болгаш тус чер бот-башкарылга органның хей чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш **«Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы»** хүндүлүг атты Тыва Республиканың Чаа-Хөл кожуунун башкызы — **Алдын-оол Дарын-оолович Тюлюшке** тыпсыр.

Кызыл хоорай 2009 чылдың январь 15 № 16

Тыва Республиканың Ордени-биле И.В. Чучевти шаңнаарының дугайында

Көдээ ажил-агыйы хөгжүдеринге ачы-хавыязы болгаш хей чылдарда үре-түннелдиг күш-ажылы дээш **Тыва Республиканың Ордени-биле** Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы — **Иван Васильевич Чучевти** шаңнаар.

Кызыл хоорай 2009 чылдың январь 15 № 17

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2008 чылдың август 6-да №175 Чарлы-биле бадыйлааны Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чанында Ниитилелдин айыыл чок чоруунун чөвүлелинниң составына эскерилгелер кирир дугайында

1. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2008 чылдың август 6-да №175 Чарлы-биле бадыйлааны Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чанында Ниитилелдин айыыл чок чоруунун чөвүлелинниң составына эскерилгелерни кирир:

а) Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чанында Ниитилелдин айыыл чок чоруунун чөвүлелинниң калбарткан составында: тоску абзацты дараазында эдилге-биле бижири: «Н.В. Дудуп — Россия Федерациязының Федералдыг миграция албанының Тыва Республика талазы-биле килдизинин начальнигинин хүлээлгезин күүседип турар (дугуржулга-биле); онгу абзацты дараазында эдилге-биле бижири: «К.С. Мазуревский — Тыва Республиканың юстиция талазы-биле сайыды»; он тоску абзацты дараазында эдилге-биле бижири: «А.С. Попов — Тыва Республикада кол федералдыг инспектор (дугуржулга-биле); дараазында уткалыг абзац-биле немээр: «А.Г. Веледеев — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязынын удурткучу».

б) Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чанында Ниитилелдин айыыл чок чоруунун чөвүлелинниң кызырган составында: сески абзацты дараазында эдилге-биле бижири: «Н.В. Дудуп — Россия Федерациязының Федералдыг миграция албанының Тыва Республика талазы-биле килдизинин начальнигинин хүлээлгезин күүседип турар (дугуржулга-биле)».

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Кызыл хоорай 2009 чылдың январь 15 № 14

Тыва Республиканың Президентизинин 2002 чылдың январь 12-де №109 Чарлыны, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2006 чылдың декабрь 25-те №202 Чарлыны күш чок деп санаар дугайында

1. Дараазында чарлыктарны күш чок деп санаар: Тыва Республиканың Президентизинин 2002 чылдың январь 12-де «Тыва Республикага Боду чоруу машиналарның болгаш техниканың өске хевирлеринин техниктиг байдалы дээш күрүнө контролюнун эргелелин тургузарының дугайында» №109 Чарлыны; Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2006 чылдың декабрь 25-те «Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агыйының болгаш арга-арыг үлетпүрүнүн амызын тургузарының дугайында» №202 Чарлыны күш чок деп санаар.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Кызыл хоорай 2009 чылдың январь 15 № 15

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кочетов суурнуң 100 чыл оюнга уткуштур

ТӨӨГҮЗҮ ОНЗАГАЙ

2008 чылдың ноябрь айда Кочетов сумузуунун Төлээлекчилер хуралына 2009 чылда суурнуң үндезилетинип тургустунганын бээр 100 чыл оюн, көдээ Культура бажынының 85 чылын, республиканың Алдан-Маадыр аттыг национал музейинин суурда салбырының 40 чылын база фельдшер-акушер пунктузунун 40 чылын байырлап эрттиреринин дугайында доктаалды хүлээп алган.

Танды кожуунда Суг-Бажы деп чер — ак-көк Тывавыстың база бир онзагай төөгүлүг, бойдус-чурумалдыг булуну. Мурнуу талазында Тандының эдектеринден Шанган хем, чөөн талазында ырга-шоорда кирген Межегей хем, соңгу талазында Чеди-Хөл тайгазында Элегес хем агып бадый чыдар. Шала кедээрлээрге, изиг ойтут, кара хөрзүннүг Улуг, Биче Шанганнарның ховулары, кудуларга, Өл-Арыгның сиген кезер алаактары, аңгы-дуруялар алгырышкан, шары-буга бустап келир, элик-хүлбүс кодан-коданы-биле ойттап чоруур — үш хемнин ортузу болур делгем шынаа черге шаг-шаандан бээр бистин өгбелеривис амыдырап-чурттап келгенин төөгү бадый-кап турар.

Бо чернин бир онзагай талазы болза суурнуң соңгу чүгүнден эгелээш, мурнуу-чөөн талазынга чедир суглар баштары болуп турары. Суурнуң соңгу-чөөн талазында, ырак эвесте, өг кодан хире черден суг чер иштинден үе-дүптен бээр үнүп чыдар. Ынчангаш ону бо чернин чурттакчы чону Суг-Бажы деп адаан. Ол Суг-Бажы ада-өгбелеривис эрте-бурун шагдан бээр хамнарга дагыдып чораан. Тыва кижжи черле ындыг, кайда суг бардыр, аңаа малын малдап, турумчуй бээр...

Кочетов суурнуң үндезилетинип тургустунганын төөгүзү солун, Тываның, Россиянын төөгүзү-биле сырый холбаалыг.

1909 чылда Суг-Бажыга орус тараачыннар көжүп кээп эгелээн. В.И. Дулов ол дугайында мынчаар бижип турар: «Олар баштайында тус чернин нояннарында аңаа чурттап болурунун дугайында чөп-шээрел алгаш, баштайгы албан-үндүдүн төлээш, сиген кезип, чер чарып ажилдап тургаш, чоорту тудуг ажилынче кирип, бажың-балгадын тудуп эгелээр турган. Соонда көшкөннери баштайгызының эжи болуп, тараа тарып, малмаган карактажып чоруй, турумчуп чурттай бээр турган».

Одар-белчири эки, хемнери балык-байланың черге турумчуп чурттай берген орус тараачыннарның аразында эң-не идепкейлиг, тыва чон-биле чугаалажып билир, чугаа-сооттук кижжи Ивайло Атаманов болган. Кожазында турар Өл-Арыгның кызыл дыйтары-биле Суг-Бажыга баштайгы чавыт казанак бажыңнарны тудуп, тудугну шапкынчыдып, суурнуң баштайгы таваан салган кижжи ол болуп турар. Ынчангаш суурну Атамановка деп адай берген.

Төп Тываже, ооң иштинде Суг-Бажынче орус чоннун көжүп эгелээни — тыва чоннун амыдырал-чуртталгазынга улуг салдарны чедирип, канчаар-даа аажок улуг өскерлишкinnerни болдурган.

Тывага партизан отрядының командири турган Сергей Кузьмич Кочетовтун ада-иези 1914 чылда Атамановка суурга көжүп чедип келген. А боду Усинск оруун кылчып тургаш, ол-ла чылын шеригже келдирткен. 1920 чылда Тываже ээп келгеш, каттышкан партизан отрядын тургускан. Партизаннар генерал Казанцевтин бөлүүн узуткааш, Тывага национал-хосталгалыг революциянын тиилээринге улуг идигни бергенер.

1921 чылдың август 13-16 хүнери буурул Тываның төөгүзүнге кезээ мөңгөде артар. Ынчан Суг-Бажынга, ол үениң байдалы-биле шапкынчып хөгжүп орган Атамановка суурга Бүгү-Тываның тургузукчу Улуг хуралына кымга-даа хамаарышпас хостуг чоннун күрүнезин — Танды-Тыва Арат Республиканың үндезилетинип тургустунганын чарлаан. Ынчангаш Тыва күрүнениң тургустунганының төөгүзү база амгы Кочетов суур-биле сырый холбаалыг.

1921 чылдың кыжы кончук соок кыш болган дээр. Ынчан декабрь 1-2-де кызыл-шериглер-биле Кочетовтун партизан отряды база тус чернин араттары Атамановка суур дээш тулчуушкунга генерал Бакинниң командылааны 4 муң ажыг шерин чылча шапкан. Бо тулчуушкун дээш Сергей Кузьмич Кочетов 1922 чылда дайынчы Кызыл Тук ордени-биле шаңнаткан.

Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн соонда Атамановка суурдан назы-хар четкен эр хиндиктиг орус чон колдуу-ла шупту немец-фашистерин чылча шавар дээш фронттуже чорутканнар. Ол ышкаш 1944 чылдың сентябрь 1-де бо суурдан 17 тыва эки турачылар база улуг дайынче айттанганын онзалап демдеглээр апаар. Сергей Кузьмич оглу Владимир-биле база-ла ТАР-ның мурнундан эки турачылар болуп, ыдыктыг дайынга киришкенер. Оглу дайындан ээп келбейн барган, а боду политдуртукчу болуп Москва чоогунга, Воронежке, Курск тулчуушкунунга, Киевке, Корсунь-Шевченскиге дайылдажып чораан. Дайынчы ачы-хавыязы дээш Кызыл Сылдыс ордени, Ада-чурт дайыны ордениниң 1-ги чергези, медальдар-биле шаңнаткан. 1937 чылда Улуг Октябрының 20 чыл оюнда ТАР-ның Чазаа С.К. Кочетовту чурттуң дээди шаңналы — Республика ордени-биле база шаңнаанын маңаа демдеглээр чугула.

С.К. Кочетов 1944 чылдың чазы-нында аар балыглаткаш, үр эмнеткенин соонда Тывага чанып келгеш, ажил-ишче шымнып кирген. Күш-ажылга чедишкinnerи дээш 1949 чылда «Хүндүлелдин демдээ» ордени-биле шаңнаткан. Ол ышкаш ССРЭ-нин Дээди Советинин депутатына сонгудуп турган. Оон ады-биле Кызыл (1924 чылда адаан) болгаш Туран хоорайларда кудумчуларны адап, чырык адын мөңгөжиткен.

С.К. Кочетовтун чаңгыс чер-чурттуглары оон кылып чораан ажил-херзэн, ачы-хавыязын үнелеп көргөш, Атамановка суурну 1942 чылдан эгелеп Кочетов деп эде адай бергенер. Суурда оон чурттап, партизан шимчээшкinnerи удуртуп турган казанак бажынын 1969 чылдың сентябрь 3-те музей-бажың кылдыр дерзеш, айткан. А 1981 чылда төөгү-мемориалдыг комплекс кылдыр эде кылган, бо чылын ол 40 харлаар.

Тываның төөгүзүнде кол черни ээлеп турар Кочетов суурнуң үндезилетинип тургустунганын бээр 100 чыл оюн республика чергелиг бедик денелге демдеглээр дээрзинге бистерин — Кочетовчуларның, бүзүреливис улуг.

Владимир ОЮН,
Кочетов сумузуунун Төлээлекчилер хуралының депутаты.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ КОНСТИТУЦИЯ ХООЙЛУЗУ

«Чер дугайында» Тыва Республиканың Конституция хойулузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Хойулузудулга палатазы 2008 чылдың ноябрь 19-та хулээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2008 чылдың декабрь 26-да чүлдүз деп көргөн

1 чүүл

2004 чылдың ноябрь 27-де № 886 УХ-1 «Чер дугайында» («Тувинская правда», 2005 чылдың март 25-те, декабрь 30-де; 2007 чылдың июнь 5-те; 2008 чылдың апрель 29-та; «Шын», 2004 чылдың декабрь 16-да; 2007 чылдың июнь 5-те; 2008 чылдың май 15-те) Тыва Республиканың Конституция хойулузунга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 2-ги чүлдүн 1-ги кезээн дараазында эдилге-биле бижири:

«1. Тыва Республиканың Чер хойулузудулгазы Россия Федерациязының Конституциязынга, Россия Федерациязының Чер кодекизинге, федералдыг хойулуларга үндезилетинер болгаш бо Конституция хойулузундан база Тыва Республиканың өске-даа хойулуларын тургустунган.»;

2) 4-кү чүлдү:

а) 1-ги кезээниң 2-ги пунктузунда: «федералдыг» деп сөстү ап кааптар; «күрүнө бүдүрүлгелеринге» деп сөстөр-ниң соонга, «боттарының бүрүн эргелерин күүседирин соксаткан Россия Федерация-зының президентилеринин төөгү салгалдарының төптеринге» деп сөстөрни немээр;

б) 2-ги кезээнде «Тыва Республиканың Чазаа-биле» деп сөстөрни «хамааты хойулузудулгазы-биле» деп сөстөр-биле солур;

3) 6-гы чүлдүн 4-кү пунктузун дараа-зында эдилге-биле бижири:

«4) Тыва Республиканың өнчүзүнде турар черлерге болгаш муниципалдыг өнчүде турар көдээ ажил-агый ужур-дузалыг чер-лерге хамаарыштыр черлерни бир катего-риядан өскезинче шилчидери;»;

4) 7-ги чүлдүн 3-кү пунктузун дараа-зында эдилге-биле бижири:

«3) көдээ ажил-агый ужур-дузалыг чер-лерден аңгыда, муниципалдыг өнчүде турар черлерге хамаарыштыр бир категориядан өскезинче шилчидери;»;

5) 13-кү чүлдү:

а) 2-ги пунктуда «федералдыг» деп сөстү ап кааптар;

б) 3-кү пунктуда:

«хамаатыларның азы юридиктиг эргелиг албан черлеринин өнчүзүнде турар чер-лерден керээ үндезининге өске хамааты-ларга болгаш юридиктиг эргелиг албан черлеринге» деп сөстөрни немээр;

б) 14-кү чүлдү:

а) 4-кү кезээниң 1-ги пунктузунун ийги абазы дараазында эдилге-биле бижири:

«2007 чылдың июль 24-те № 221-ФХ «Шимчевес эт-хөреңгинин күрүнө кадастры-ның дугайында» Федералдыг хойулу-биле доктаадып тургускан негелделерге дүүштүр чер участогунга хамаарыштыр, ыңдыг чер участогунун дугайында медээлерин күрүнө кадастрының учедун боттандыраарынга эргежок чугула документиленерниң белеткелин хандырып турар (моон ыңай кадастр ажилдары дээн) ажилдарны кылыры, ыңдыг чер участогунун күрүнениң кадастр учедун боттандыраары;»;

б) 5-ки кезээнде:

2-ги пункту дараазында эдилге-биле бижири:

«2) чер участогунга хамаарыштыр кадастр ажилдарын кылыры, ооң күрүнениң кадастр учедун боттандыраары;»;

3-кү пункту күжүн чидирген деп санаар;

7) 15-ки чүлдү:

а) 2-ги кезээнде «болгаш аңаа кошкан кадастр картазынга (планынга)» деп сөстөрни «болгаш аңаа кошкан кадастр паспортунга» деп сөстөр-биле солур;

б) 3-кү болгаш 4-кү кезектерни күжүн чидирген деп санаар;

8) 16-гы чүлдү:

а) 4-кү кезээнде: «азы ооң даалгазы-биле чогуур чер тургузуунун талазы-биле организация» деп сөстөрни ап кааптар;

«чер участогунун кызыгаарының төлөви-лелин кылырын хандыра болгаш ону бады-лаар» деп сөстөрни «хамаатының билди-ришкини азы Тыва Республиканың күрүнө эрге-чагыргазының күүсекчи органының дилээ кирген хүнден эгелээш бадылаар база билдиришкин ээзинге кадастр планында азы

кадастр картазында чогуур девискээрнин чер участогунун турар черинин схемазын бээр» деп сөстөр-биле солур;

дараазында уткалыг домакты немээр: «Билдиришкин кирикчизи чер участогунга хамаарыштыр кадастр ажилдарын күүсе-дин бодунун акша-төгери-биле боттанды-рар болгаш «Шимчевес эт-хөреңгинин кү-рүнө кадастрының дугайында» Федералдыг хойулу-биле доктааттынган чурум езугаар, ол чер участогунун күрүнениң кадастр уче-дун боттандыра дугайында билдириш-кинни кириер.»;

б) 5-ки кезээнде:

«дилеп турар чүүлүн бээр дугайында шиитпирни хүлээп алыр» деп сөстөрни «ди-леп турар чер участогунун кадастр паспор-тун кириген хүнден эгелээш, ону бээринин дугайында шиитпирни хүлээп алыр» деп сөстөр-биле солур;

«ооң кызыгаарының төлөвилелин капсыр-ганы-биле» деп сөстөрни «бо чүүлүн 4-кү пунктузунда айткан билдиришкин ээзинге болгаш ыңдыг шиитпирниң хоолгазын ол чер участогунун кадастр паспортунун капсырыл-газы-биле аңаа чорудуп бээр» деп сөстөр-биле солур;

в) 6-гы кезээнде «билдиришкин ээзи чер участогун кадастр картазын (планын) бо Конституция хойулузунун 13-кү чүүлүн көрдүнгөн күрүнө эрге-чагыргазының күү-секчи органынга азы тус чернин бот-баш-карылга органынга киригенин соонда» деп сөстөрни «билдиришкин ээзинге чер участогун өртектиг азы халаска өнчү кылдыр бээринин дугайында, чок-ла болза арендага дамчыдып бээринин дугайында шиитпир хүлээп алган хүнден эгелээш» деп сөстөр-биле солур;

9) 19-кү чүүлүн 3-кү кезээнде «федерал-дыг болгаш республика хойулузудулгазы-биле база тус чер бот-башкарылганының төлээлекчи органнының нормативтиг хойулу-дүрүм актылары-биле» деп сөстөрни «Россия Федерациязының хамааты хойу-лузудулгазы болгаш Чер кодекизи-биле» деп сөстөр-биле солур;

10) 22-ги чүүлүн 3-кү кезээнде:

а) 5-ки пункту дараазында эдилге-биле бижири:

«5) суг объектилеринден суг курлавыр-ларын алыры (үндүрери) болгаш сугга-рары;»;

б) 7-ги пункту дараазында эдилге-биле

бижири:

«7) чер участоктарынга, үргүлчүлелдин тус чернин байдалдарында болгаш чаңыл-дарында дүжүп турар хуусааларда доктаат-тынган чурум езугаар, көдээ ажил-агый мал-дарын одарладыры, сигенин кезери;»;

в) 8-ки пункту дараазында эдилге-биле бижири:

«8) аңаар болгаш балыктаар сорул-галарга чер участогун ажылгаары;»;

11) 34-кү чүүлү:

а) 3-кү кезээниң бирги абазында «ай-ның» деп сөстү «үжөн хонуктуң» деп сөстөр-биле солур;

б) 4-кү кезээн дараазында эдилге-биле бижири:

«4. Садып алыр артык эргези хажыттын-ганы-биле кылдынган чер участогун садары-ның талазы-биле дугуржулганы кылыры чөгөнчиг.»;

12) 35-ки чүүлүн 2-ги кезээнде «Тыва Республиканың Чазаа эге өртээ-биле» деп сөстөрни «Тыва Республика азы муниципалдыг тургузуг тус черде тургустунуп келген рынок өртээ-биле» деп сөстөр-биле солур;

13) 36-гы чүүлүн 3-кү кезээнде:

а) бирги абзацтың бирги домаан дараа-зында сөстөр-биле немээр: «азы үш чылдың дургузунда тускай сорулгазынга дүүштүр ажылгавазы;»;

б) ийги абзацты дараазында эдилге-биле бижири:

«Көдээ ажил-агый ужур-дузалыг чер-лерден өнчү ээзинин чер участогун ону үш чылдың дургузунда болур-чогууру-биле эвес кылдыр ажылгаан азы тускай сорул-газынга дүүштүр ажылгаваан таварылгада, албадал-биле хавыраарының дугайында билдиришкинни судче Тыва Республиканың күрүнө эрге-чагырга органы азы Тыва Республиканың хойулулары-биле доктааттынган таварылгаларда тус чернин бот-башкарылга органы чорудар.»

2 чүүл

Бо Хойулу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№ 1020 УХ-11

2008 чылдың январь 11.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

Тыва Республиканың девискээринге чамдык категорияларның назы четкен хамаатыларының азыралының болгаш ажаал-тежээлиниң талазы-биле ажил-чорудулганы организастаар болгаш боттандыраарының дугайында

Хойулузудулга палатазы 2008 чылдың ноябрь 19-та хулээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2008 чылдың декабрь 26-да чүлдүз деп көргөн

1 чүүл. Бо Хойулу күштүг болур адыры

Бо Хойулу Тыва Республиканың девискээринге суд шиитпир-биле харысалга онаап болбас азы харысалга онаарындан кызыгаарлаттынган деп санаттынган назы четкен кижилерге хамаарыштыр азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле ажил-чорудулганы организастаар болгаш боттандыраарының ниити айтырыгларын таарыштырып тургузар.

2 чүүл. Бо Хойулда ажылгап турар кол билиглер

Бо Хойулда ажылгап турар кол билиг-лер болгаш терминер федералдыг хойулузудулга-биле тодараттынган уткаларынга таарыштыр ажылгаптынар.

3 чүүл. Азырал болгаш ажаал-тежээл органы

Тыва Республиканың девискээринге суд шиитпир-биле харысалга онаап болбас азы харысалга онаарындан кызыгаарлаттынган деп санаттынган назы четкен кижилерин (моон ыңай - чамдык категорияның назы четкен хамаатылары дээн) азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле ажил-чорудул-газын организастаар болгаш боттандыра дугайында бүрүн эргелерин боттандырып турар азырал болгаш ажаал-тежээл органы

Тыва Республиканың социал камгалал адырында күүсекчи эрге-чагырганың төлээлеттирген органы болур (дараазында азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле төлээлеттирген орган дээн).

4 чүүл. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле төлээлеттирген органның ажил-чорудулгазының хойулу-дүрүм үндезини

Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле төлээлеттирген орган Россия Федера-циязының Хамааты кодекизин, «Азырал болгаш ажаал-тежээл дугайында» Федерал-дыг хойулу, Россия Федерациязының өске-даа нормативтиг хойулу-дүрүм акты-ларын болгаш Тыва Республиканың хойулу-ларын база ол ышкаш бо Хойулу удуртулга болдурар.

5 чүүл. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле төлээлеттирген органның сорулгалары

1. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле төлээлеттирген органның сорулгалары: азырал азы ажаал-тежээл тургузары хереглеттинип турар хамаатыларның болгаш азырал азы ажаал-тежээлде турар хамааты-ларның эргелерин болгаш хойулу езугаар эрге-ажыын камгалаары;

азыракчыларның болгаш ажаал-тежээк-чилерин, а ол ышкаш харысалга онаап бол-

бас азы харысалга онаарындан кызыгаар-латтынган хамаатыларның чурттап турар организацияларының ажил-чорудулгазы дээш хайгаараары;

азырал азы ажаал-тежээлде турар, чок-ла болза өөредилге организацияларында, медицина организацияларында, социал дуза чедирип турар организацияларда азы өске-даа организацияларда хайгааралда чурттап турар хамаатыларның эт-хөреңгизинин камгалалы база эт-хөреңгизин башкараары дээш контролдаары.

2. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле төлээлеттирген органга федералдыг хойулуларга болгаш Тыва Республиканың хойулуларында дүүштүр өске-даа сорул-галарны дагыр.

6 чүүл. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле төлээлеттирген органның бүрүн эргелери

1. Азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле төлээлеттирген органның бүрүн эргелеринге:

1) Тыва Республикага азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле күрүнө полити-казын боттандыраары;

2) Азырал болгаш ажаал-тежээл ады-рында Тыва Республиканың нормативтиг хойулу-дүрүм актыларының төлөвилелдерин ажалдап кылырынга киржилгези;

3) Тыва Республикага азырал болгаш ажаал-тежээл талазы-биле хойулу-дүрүм актыларын хүлээп алыры;

4) суд шиитпир-биле харысалга онаап болбас азы харысалга онаарындан кызы-гаарлаттынган деп санаттынган хамааты-ларның ажаал-тежээл талазы-биле ажил-чорудулгазын организастаары болгаш бот-тандыраары-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле, кадыының аайы-биле ботта-рының эргелерин камгалап болгаш хүлээл-гелерин күүседип шыдавас, харысалга

онаап болбас назы четкен хамаатыларга хамаарыштыр патронаж айтырыгларын шиитпирлеп турар Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларның тус чер бот-башкарылга органны-биле, өөредилге албан черлери-биле, чонун социал камгалал албан черлери-биле болгаш өске-даа органнар база албан черлери-биле удур-дедир харылзажыры;

5) азырал болгаш ажаал-тежээлде тургу-зары хереглеттинип турар хамаатыларны илереди тодардыры болгаш учтка алыры;

6) азырал болгаш ажаал-тежээлин тодардыры;

7) азыракчыларның болгаш ажаал-тежээкчилерин ажил-чорудулгазы дээш харысалга онаап болур хамаатылар кирген организацияларның ажил-чорудул-газы дээш хайгааралды боттандыраары;

8) азыракчыларны болгаш ажаал-тежээкчилерин боттарының хүлээлгелерин күүседиринден хостаары болгаш халаары;

9) чамдык категорияның назы четкен хамаатыларынга медицина шинчилгезин организастаарынга (катап хынаарынга) дуза кадары;

10) чамдык категорияларның назы четкен хамаатыларын социал хандырылганың чогуур стационарлыг албан черлеринге тургузары;

11) Россия Федерациязының хойулузудулгазы-биле доктааткан таварылгаларда чамдык категорияның назы четкен хамаа-тыларынга патронаж хевирин ажаал-тежээлин боттандыраары;

12) азыракчыларның болгаш ажаал-тежээкчилерин доктаамал турар социал хандырылга албан черлеринин хүлээлге-лерин күүседип турары дээш контролду боттандыраары;

13) Федералдыг хойулуларга болгаш

Кызыл хоорайның округунуң соңгулда комиссиязының 2007 чылдың март 15-те №8-УИГ ЗП 2 шиитпиринге өскерилгелерни кириериниң дугайында
КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ОКРУГУНУҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ШИИТПИРИ

2009 чылдың январь 12 №2

Россия Федерациязының Дээди судунун 2008 чылдың ноябрь 26-да доктаалы күүседири-биле Кызыл хоорайның округунуң соңгулда комиссиязының шиитпирлээни болза:

1. Кызыл хоорайның округунуң соңгулда комиссиязының 2007 чылдың март 15-те №8-УИГ ЗП2 шиитпиринге дараазында өскерилгелерни кириер:

1-ги абзацты дараазында эдилге-биле бижир: «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатасының депутатта-

рының соңгулдаларының дугайында» Хоойлузунун 68 чүүлүнүн 1-ги кезээн удуртулга болдурга, Кызыл хоорайның округунуң соңгулда комиссиязының шиитпирлээни болза:

Шиитпирниң 2-ги пунктузунда «Сергей Сайин-Белекович Монгуш» деп сөстөрни «Иван Васильевич Чучев» дээн сөстөр-биле солуур.

2. Бо шиитпирни массалыг информация чепсектеринге парлаар.

Кызыл хоорайның округунуң соңгулда комиссиязының даргазы А.Д.КУУЛАР.

Кызыл хоорайның округунуң соңгулда комиссиязының секретары С.О.САНЧЫ.

Чеди-Хөл кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгелеринден хостаарының дугайында

2009 чылдың январь 15 № 84/326-5 Кызыл хоорай

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүн 8 пунктузунун иштики «б» пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Ольга Васильевна Диженкону Чеди-Хөл кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының шиитпирлеп бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгелеринден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү хүлээлгелеринден хостаарының дугайында

2009 чылдың январь 15 № 84/327-5 Кызыл хоорай

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүн 1 пунктузунун иштики «г» пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Сергей Григорьевич Горевти Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының шиитпирлеп бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгелеринден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Социал-педагогиктиг эгелекчи саналдар конкурзун чарлаарының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ӨӨРЕДИЛГЕ, ЭРТЕМ БОЛГАШ АНЫЯКТАР ПОЛИТИКАЗЫНЫҢ ЯАМЫЗЫ ДУЖААЛ

2009 чылдың январь 13 №40 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның 2005 чылдың декабрь 29-та №1492 доктаалы-биле бадылаттыг Тыва Республиканың өөредилгениң инновация системазында дуржулга-эксперимент болгаш төлевилел ажил-чорудулгазын организастаарының дугайында дүрүм, Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының коллегиязының бадылааны республиканың эксперименталдыг шөлү эрге-байдалга кордап турар социал-педагогиктиг эгелекчи саналдар конкурзунуң дугайында дүрүм езугаар дужаарым болза:

1. Республиканың эксперименталдыг шөлү эрге-байдалга кордап турар социал-педагогиктиг эгелекчи саналдар конкурзун чарлаар.

2. Тыва Республиканың Өөредилге,

эртем болгаш аныяктар политиказының яамызының «Национал школа хөгжүлдениң институту» Күрүнениң эртем албан чери (Г.Д.Сундуй) 2009 чылдың январь 15-тен 2009 чылдың март 1-ге чедир республиканың эксперименталдыг шөлү эрге-байдалга кордап турар социал-педагогиктиг эгелекчи саналдар чагыгларын болгаш төлевилелдерин хүлээп алырын боттандыар.

3. Бо дужаалды, республиканың эксперименталдыг шөлү эрге-байдалга кордап турар социал-педагогиктиг эгелекчи саналдар конкурзунуң дугайында дүрүмнү «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдези дээш контрольду сайыттың оралакчызы О.О. Иргитке дагыр.

Сайыт П.МОРОЗОВ.

Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының коллегиязы 2006 чылдың май 26-да №4/4 бадылаан сайыт П.А.Морозов

Республиканың эксперименталдыг шөлү эрге-байдалга кордап турар социал-педагогиктиг эгелекчи саналдар конкурзунуң дугайында ДҮРҮМ

1. Конкурстуң киржикчилери

Социал-педагогиктиг эгелекчи саналдар конкурзунга педагогика болгаш эртем ажилдакчылары, өөредилге эргелелиниң күрүнениң болгаш муниципалдык органның киржир.

1.1. Социал-педагогиктиг эгелекчи саналдар чагыгларының болгаш эртем төлевилелдериниң уjur-утказы

Конкурск киржирде автор (авторлар) экспериментиниң бижимел чагыгы болгаш эртем төлевилели-биле Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар яамызынга баар.

Чагыгга кандыг өөредилге албан чериниң баазынага экспериментини калбартырын планнап турарыл, ол албан чериниң

адын, ооң турар черин (херек кырында турар адреси), харылзажыр телефоннарын кириер.

Экспериментиниң эртем төлевилелинге: экспериментиниң темазы, ооң онза чугулазы, чөрүлдээли, шиитпирлээр берге айтыры, объектизи, чүүлү, сорулгазы, гипотезазы, кылып чорудар ажилдары, чаазы, хуусааларын айыткан, үе-чадалары, методтары, түнелдерин долдурган турар; байдалдарның анализи; барымдаалыынын, кадрлар, материал-техниктиг, эртем-методиктиг, саң-хөө, организастыг, нормативтиг-эрге-хоойлу, информация анализи турар.

2. Эксперт комиссиязын тургузары

Эгелекчи саналдың уjur-дузанын үнелээринге Национал школа хөгжүлдениң институтунуң, өске-даа эртем болгаш өөредилге

Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн хүлээлгелеринден хостаарының дугайында

2009 чылдың январь 15 №84/328-5 Кызыл хоорай

Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының шиитпирлеп бадылаар эргелиг кежигүнү, комиссияның составына ажилдаар черинден иди үндүрткен Александр Борисович Бичиктиң билдиришкенин көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының кол-кол соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң дугайында» Федералдыг хоойлунуң 29 чүүлүнүн 6-гы пунктузунга дүүштүр, Тыва Рес-

публиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының шиитпирлеп бадылаар эргелиг кежигүнүнүн хүлээлгелеринден Александр Борисович Бичикти хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Улуг-Хем кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн хүлээлгелеринден хостаарының дугайында

2009 чылдың январь 15 №84/330-5 Кызыл хоорай

Улуг-Хем кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының шиитпирлеп бадылаар эргелиг кежигүнү, комиссияның составына ажилдаар черинден иди үндүрткен Мерген Очурович Балчыиы хостаар.

1. Улуг-Хем кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының шиитпирлеп бадылаар эргелиг кежигүнүнүн хүлээлгелеринден Мерген Очурович Балчыиы хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д.ОНДАР.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш.САМБАЛА.

ДЫҢНАДЫГ

Кызыл хоорайның, Улуг-Хем, Чеди-Хөл кожууннарының девискээр соңгулда комиссияларының кежигүннерин немээри-биле холбаштыр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы Россияның Күрүне Думазына, Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарына депутат мандаттарны хуваарыга киржиринге чөлшээрелдиг, кандидаттар даңзыларын иди үндүрген политиктиг партияларга, Кызыл хоорайның, Улуг-Хем, Чеди-Хөл кожууннарының Төлээлекчилер хуралдарының боттарына, чурттап-ажылдап, албан-хаап, өөренип турар черлериниң аайы-биле соңгукчуларга Кызыл хоорайның (шиитпирлеп бадылаар уjurлуг ийи кежигүн), Улуг-Хем кожуунуң (шиитпирлеп бады-

лаар уjurлуг чаңгыс кежигүн), Чеди-Хөл кожуунуң (шиитпирлеп бадылаар уjurлуг чаңгыс кежигүн) девискээр соңгулда комиссиязының составының кезин тургузар талазы-биле саналдарны хүлээп ап эгелээриниң дугайында дыңнадып тур.

Кызыл хоорайның, Улуг-Хем, Чеди-Хөл кожууннарының девискээр соңгулда комиссиязының составына саналдарны бо дыңнадыг парлаттыг хунуңден эгелеп 5 хонук дургузунда кириер. Саналдарны кириер адреси: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 6.18, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы (каб. 210, телефону (39422) 2-10-09).

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы.

албан черлериниң киржилге-биле Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызының чанынга эксперт комиссиязын тургузар. Эксперт комиссиязы бодунуң ажил-чорудулгазын Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының дужаалына дүүштүр организастаар.

Эксперт комиссиязының составына девискээринде эксперимент чорудуп турар педагогика болгаш эртем албан черлериниң, яамыларның болгаш ведомстволарның, өөредилге эргелелиниң органның болгаш тус чер бот-башкарылга органның төлээлери кирип болур.

Эксперт комиссияларының санын эгелекчи саналдарның уjur-утказында тодарадыр.

Конкурсту организастаар болгаш эрттирер талазы-биле хүлээлгелерни Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызының дужаалы-биле республиканың эксперименталдыг шөлү (моон ынай – РЭШ дээн) эрге-байдалды тыпсырынга чагыг кирген Өөредилге яамызының структурлуг кезектеринге, ведомствозунда албан черлеринге, республиканың өөредилге системазының чамдык организацияларына дагып болур.

3. Конкурстуң үе-чадалары

Республиканың эксперименталдыг шөлү эрге-байдалга кордап турар социал-педагогиктиг эгелекчи саналдар конкурзун, ниити-өөредилге албан чериниң эксперименталдыг төлевилелин боттандырып эгелээр чылының мурнундагы сентябрь айдан орайтаптайн, чыл санында чарлаар.

Конкурсту үш үе-чаада эрттирер:

Бирги чаада (март 1-ге чедир үеде боттандыраар) – бижимел чагыгының болгаш төлевилелдин баштайгы үнелелин бээр, авторну (авторларны) ийги чаадага киржиринге чалаар дугайында шиитпирни хүлээп алыр.

Ийги чаадазында (май 15-ке чедир үеде боттандыраар) – эгелекчи саналдың автору (авторлары)-биле кады экспертизаны чорударының методиказын ажилдап кылып база бирги чаада чөптүг деп көрдүнген чагыгының төлевилелин экспертизалаар.

Үшкү чаадазында (июнь 15-ке чедир боттандыраар) – түнел экспертказы чорудар болгаш эгелекчи санал бүрүзүнге

эксперт түннелин долдурар.

4. Республиканың эксперименталдыг шөлү эрге-байдалды тыпсыры

Экспертизаның үшкү сөөлгү чадазының түннелдери-биле эксперт комиссиязы түннелди долдурар. Түннелге эксперт комиссиязының кежигүннери адын салыр, ук түннел-биле чөлшээрешпээн улустуң онза саналын айтыр.

Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының дужаалы-биле кордакчы-өөредилге албан черинге республиканың эксперименталдыг шөлү эрге-байдалды тыпсыр, экспериментиниң темазын, хуусааларын бадылаар.

Ниити-өөредилге албан черлериниң дуржулга-эксперимент болгаш инновация ажил-чорудулгазының түннелдери эки үнелелди алган таварылгада, оларны Россия Федерациязының күштүг бооп турар хоойлужулгазынга дүүштүр Тыва Республиканың өөредилге системазының практиказынче шигээдирин Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызының структурлуг кезээ, ведомствозунда албан чери (методиктиг албаны) организастаар.

Эксперт комиссиязы багай түннелди берген таварылгада, кордакчыга ойталаан чылдагаанын айыткан барымдааны чорудар база ол ышкаш эргежок чугула апарганда, чаа чагыгны белеткээр темалыг төлевилелди чаа сүмелерин бээр. Эксперт комиссиязы оон аңгыда кордакчыга эртем удуртукчузунуң кандидатуразын, кады күүсекчизи болур негелделер езугаар киржир төлевилелди азы өске РЭШ-тиң боттандырып турары харылзашкак темалыг төлевилелди саналдап болур. Кордакчы катап чагыгны чүгле бир чыл болгаш кирип болур.

Эксперт комиссияларының эки үнелелин алган кордакчыларның даңзызын, Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының чогуур структурлуг кезектериниң, ведомствозунда албан черлериниң таныштырылганын үндезилеп, Чөвүлелче дамчыдар.

РЭШ-тиң төлевилелин, колдуунда, сентябрьда боттандыраар. Барымдаалыг эргежок чугула апарган таварылгада, ол хуусаа календарыг чылдың эгезинде бооп болур.

Тываның каайлы черинде

СОРУЛГАЛАРЫН КУУСЕТКЕН

Январь 14-те Тываның каайлы черинге 2008 чылда кылып чорудуп келген ажылын түңнээн база 2009 чылда ажил-чорудулгазының кол угланышкынын тодараткан хурал болуп эрткен. Аңаа каайлы чериниң ажилдакчыларындан аңгыда, Сибирьниң каайлы эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы – федералдыг каайлы орулгаларының албанының начальниги Л.П.Обыскалова, Тыва Республикада кол федералдыг инспектор А.С.Попов, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чанында хөй-ниитиниң айыыл чок чоруунуң чөвүлелиниң секретариатының удуртукчузу В.О.Тарыма база бот-боттарының аразында удур-дедир харылзажып ажилдап турар республиканың яамыларының болгаш ведомстволарының төлээлери киришкен.

Россияның федералдыг каайлы албанының база Сибирьниң каайлы эргелелиниң — ажылгап турар каайлы контролюнун түңнелдерин бедидеринче, Россия Федерациязының каайлы кызыгаарын таварыштыр бараан саарылгазын улам экижидеринге деткимче-дуза көргүзериниң байдалдарын тургузарынче база ооң-биле кады федералдыг бюджеттин орулгалыг кезээн долдурарының талазы-биле тодаргай сорулгаларны күүседиринче, контрабанда болгаш каайлы хоойлужулгазын хажыдып турар чоруктар-биле демиселче угланган даалгаларын Тываның каайлы ажилдакчылары 2008 чылда чедишкенин күүсеткен.

Эрткен чылда Тываның каайлы чери федералдыг бюджеттин орулгалыг кезээнче каайлы төлевирлери – 23 млн. 700 муң ажыг рубльди шилчиткен, ол контроль көргүзүгүн 104 хуузу тургузуп турар.

Тываның каайлы чериниң бодунуң ажил-чорудулгазын чорудуп турар девискээринге боттандырган даштыкы садыг операцияларының хемчээли – 3,1 млн. АКШ-тың долларларын тургускан база натура хевири-биле алырга – 2,4 муң тонна, ооң иштинде: экспорт –

0,8 млн. АКШ-тың долларлары, импорт – 2,3 млн. АКШ-тың долларлары. 2007 чыл-биле деңнээрге, бараан саарылгазының өрткүзүмү-биле илерээшкени 36 хуу кудулаан, ооң-биле кады экспорт эрткен чылдың деңнелинде арткан, а импорт 1,5 катап эвээжээн.

Даштыкыдан кирип турар импорт барааннарының хемчээлиниң кудулааны – Моолдан Россия Федерациязының каайлы девискээринче кирип турар, Тыва Республиканың чаңчыл болган даштыкы садыг-саарылгазының барааннары – чылгы болгаш мыйыстыг бода малдың донурган ээдин эвээш кирип сөөртүп турары-биле холбашкан. 2008 чылда эътти ниитизи-биле 2 млн. АКШ-тың долларлары түңге кирип сөөрткен. 2007 чыл-биле деңнээрге, бо барааннарының кирип сөөртүлгезиниң хемчээли 1,7 катап кудулаан. Ооң-биле кады даштыкыдан кирип турар импорт барааннарының ниити хемчээлинде эъттин үлүү эң улуг бооп арттышаан болгаш 2007 чылда 98 хуу болган-даа болза, 2008 чылда ол 86 хуу болган.

Россия Федерациязының каайлы девискээринден Моолче үндүр сөөртүп турар барааннарының даңзызы чылдан чылче барык өске-

рилбейн турар. Ооң мурнунда чылдарда ышкаш, 2008 чылда экспортче үндүр сөөрткен барааннардан кол черни: далган – 0,3 млн. АКШ-тың долларлары азы ниити экспорттун 37 хуузу, транспорт херекселдери (ажылгап турган) база аңаа Россияга бүдүргөн артык кезектер — 0,46 млн. АКШ-тың долларлары азы 57 хуу.

2007 чылда ышкаш 2008 чылда Россия Федерациязының каайлы девискээринден үндүр сөөртүп турар далганның хемчээлиниң кудулааны республикада далганның шынарынга шинчилелдер чорудары-биле аккредитация алган лабораторияның чок бооп турары-биле холбашкан болгаш Моолдун хамаатыларын Хакасияның каайлы черинче, оларның харысалгалыг зонасында аккредитация алган органның ажилдап турары-биле ынаар шилчиринге чедирген.

Республиканың даштыкы экономиктиг ажил-чорудулгазынга ыраккы даштыкы күрүнелер – Моол, Италия, Сингапур база Кыдат кирип турар. Даштыкы садыг операцияларының кол үлүү Моол-биле бооп арттышаан. Ол даштыкы садыг-саарылгазының 90 хуузу тургузуп турар.

Каайлы документилен ажилдап кылырын база барааннарының, транспорт херекселдериниң болгаш хуу кижилерниң каайлы контролюн кызыгаарда Цаган-Тологой, Хандагайты база Шара-Сур каайлы постулары чорудуп турар. Эрткен 2008 чылдың дургузунда кызыгаарда каайлы постуларын таварыштыр 38,8 муң тонна чүктү кирип база үндүр сөөрткен (өске каайлы органныңа демдеглеттинген барааннары барымдаалап). РФ-тин каайлы кызыгаарын таварыштыр эрткен хуу кижилериниң саны –

90 ажыг муң киж, транспорт херекселдериниң саны – 12,7 муң бооп турар.

Каайлы ажил-херээниң талазы-биле адырга – контрабанда болгаш өске-даа корум-чурум үрээшкени-биле демиселге Тываның каайлы ажилдакчылары эки көргүзүлгени чедип алган. 2008 чылда Тываның кайлы чериниң ажилдакчылары 7 кеземче херектерин ажиткан, ол херектер езугаар 3 даштыкыга кылган автомашиналары, 443 баш шээр малды, 20,236 грамм деңзилиг наркотиктиг бүдүмелдерни (гашишти) хавырган. Кеземче херектерин езугаар хавырган чүүлдериниң өрткүзүмү – 2,25 млн. рубль болган.

Ол ышкаш административтиг хоойлу-дүрүм үрээшкениниң дугайында 163 херекти оттурган. Административтиг хоойлу-дүрүм үрээшкениниң чүүлдери ооң мурнунда чылдарда ышкаш чонун хереглел барааннары (идик-хеп, бажың дериг-херекселдери), транспорт херекселдери база үнелиг валюта бооп турар. Хуу кижилериниң Россия Федерациязының каайлы кызыгаарын таварыштыр барааннар эрттирип тура, декларация кылбас чоруу – административтиг хоойлу-дүрүм үрээшкениниң эң-не сайзыраан хевири бооп турар. 2008 чылда ол дээш 150 херекти оттурган азы 92 хуу тургузуп турар.

Каайлы чериниң албан-дужаалдыг кижилери республиканың ишти херектер органның ажилдакчылары-биле кады интеллектуалдыг өңчү-хөреңгиге эргелери илередир база ол талазы-биле чурум үрээшкенин болдур-базы-биле хемчеглер ап чорударының талазы-биле улуг ажилды кылып чоруткан. Ооң түңнелинде

2008 чылда республиканың ишти рыноктарына контрафакт шинчилиг 2,5 муң санныг даштыкы барааннары илереткен.

2008 чылда Тываның каайлы черинге кинология кезээн тургускан. Чаа тургустунган-даа болза ук килдистиң ажилдакчылары албан чериниң ыттарының дузазы-биле эртерилге пунктуларына чоруткан 226 каайлы контролюнун хемчеглеринге кирип, 3,2 муң санныг автотранспорт база ооң-биле кады 2 муң ажыг чүктү шинчилеп хынаарына, ол ышкаш республиканың эрге-хоойлу камгалаар девискээр органны-биле кады чоруткан ителге-оперативтиг болгаш профилактиктиг 33 хемчеглеринге база «Мак», «Канал», «Караван-авто» операцияларына киришкенер.

Истелге-оперативтиг база профилактиктиг хемчеглери чорудуп тура, албан чериниң ыттарының дузазы-биле хоойлуга удур наркотиктиг бүдүмелдерин, эм-таңның болгаш өске-даа барааннары сайгарырының 11 факт-барымдааларын илередир аргалыг болган. Сайгарылгадан 277,569 грамм гашишти, 27 787,5 грамм марихуаны хавырган.

Эрткен чылды түңнээн хуралга онза кичээнгени Тыва Республиканың даштыкы экономиктиг ажил-чорудулгазының келир үеде сайзыралынче, чоок кожавыс Моол-биле кады ажилдажылганы калбартырынче болгаш кызыгаар чоогунун даштыкы садыг кезээлеринге үндезилеттинген сайзыраңгай садыг-саарылгазын хөгжүдеринче угландырган.

2008 чылда Тываның каайлы чери ниитизи-биле бодунун мурнунда тургустунган сорулгаларны күүсеткен болгаш моон-даа соңгаар аңаа даандырган албан-хүлээлгелерни дээштиг күүседир дээш ажилдап турар.

Наталья МОНГУШ,

Тываның каайлы чериниң хөй-ниити-биле харылзаа тударының талазы-биле специализи.

Орук-транспорт
озал-ондааЧЭЭРБИ БИР
КИЖИ КЕМДЭЭН

2009 чылдың январь 15-те, эртен 8 шак ажып турда, Кызыл хоорайның Колхозная кудумчунун №47 бажыңның дужунга орук-транспорт озал-ондаа—ийи автомашина үскүлешкен. ОШАЧКИ-ниң медээзин езугаар алырга, хөлезиленип ажилдап турар «Газельдин» чолаачызы хөй пассажирлер олуртуп алгаш, Колхозная кудумчузу-биле чоруп оргаш, удур кел чораан база-ла «Газель» машинага машиназын барып үстүргөш, орук чурумунун дүрүмүн үрээшкенин 21 пассажир янзы-бүрү кемдээшкенин алган, 12 кижини ол-ла дораан эмнелгеге чедирген, 9 кижичик кемдээшкенин билген болганындан сөөлүндө эмнелгеге четкенер.

Маршрут таксизиниң ээзи сайгарлыкчы-херээжен кижиде беш «Газель» бар, оларның чолаачыларын ол үргүлчү солуур, оларның канчаар ажилдап турарын хынавас болганындан үргүлчү озал-ондакты кылып турарлар. Декабрь 24-те ооң чолаачызы машиназын башкарып шыдавайн, ышка барып үстүргөн, херээжен пассажир кемдээн. Январь 3-те Кочетов кудумчузунга 12 харлыг уругну тавараан, ону эмчиде чыттырган. Аңаа хамааржыр ийи маршрут таксизи 2007 болгаш 2008 чылдарда административтиг харысалгага онаашкаш, 7 муң рубльдин торгаалын төлөөн.

ТР-ниң ИХЯ-ның парлалга албаны.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийиги чыыжының депутаттарының немелде соңгулдаларының талазы-биле соңгулда кампаниязының үезинде суртаал материалдарына парлалга шөлү, эфир шагы бээринге белеиниң дугайында Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга дыңнаткан массалыг информация чепсектериниң ДАҢЗЫЗЫ

№	МИЧ-ниң аттары	Адреси, телефоннары
Телерадио-дамчыдылга организациялары		
1.	БКРТК-ның ФКБ-ниң филиалы күрүнениң «Тыва» радиотеле-дамчыдылга компаниязы	Тыва Республика, Кызыл, Горная куд., 31, тел. 5-19-47, тел./факс 5-12-67, 5-45-35, 3-27-69 e-mail: tv@tuva.ru http://www.tuva.ru
Үе-үлөп үнөр парлалга үндүрүлгелери		
2.	«Шын»	Тыва Республика, Кызыл, Красноармейская куд., 100, Парлалга бажыңы. Тел. (39422) 2-01-35, факс. 2-17-94 e-mail: shyn@tuva.ru
3.	«Тувинская правда»	Тыва Республика, Кызыл, Красноармейская куд. 100, Парлалга бажыңы. Тел. (39422) 3-39-22, факс. 3-39-45 e-mail: tuvpr@tuva.ru

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийиги чыыжының депутаттарының немелде соңгулдаларының талазы-биле соңгулда кампаниязының үезинде парлаан суртаал материалдарын белеткээринге ачы-дузазын чедирер дугайында Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга дыңнаткан полиграфия организацияларының, хуу сайгарлыкчыларның ДАҢЗЫЗЫ

№	Полиграфия организацияларының ады	Адреси, телефоннары
1.	ТР-ниң «Тываполиграф» ККБ	Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бүдүрүлгө килдизи 3-64-71, 3-64-47, 3-87-70, 2-30-37.
2.	«Эскадо» реклама-полиграфия компаниязы	Эки турачылар куд. 13, а/я 94, «Кызыл» гостиницазы, офис 204, e-mail: escado-tuva@mail.ru, 8-923-261-0450
3.	Кызылдың «Аныяк» өөредилге төвү	Кочетов куд. 51, «Почта» автобус доктаар чер, каб. 202, 204, 101, тел. 3-69-73

Тыва Республиканың
Соңгулда комиссиязының
ДЫҢНАДЫ

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутатынга бүртүктен кандидаттарга 2009 чылдың январь 22-де 14.00 шакта Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга (Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 18) «Тыва» Күрүнениң телерадиокомпаниязының теле-болгаш радиоканалдарына халас эфирлиг үени, регионун күрүнениң парлалга үндүрүлгелеринге халас парлалга шөлүн хуваар талазы-биле дугаарлар тыртарын дыңнадып тур.

ДЫҢНАДЫГ

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлчилер палатасының конкурс комиссиясы Тыва Республиканың судьяларының квалификация коллегиязынга хөй-ниити төлээлеринин кандидатураларын баш удур сайгарып көөрүнге Тыва Республиканың «Тыва Республиканың судьяларының квалификация коллегиязынга ниитилел төлээлеринин дугайында» Хоойлузунун 2 чүүлүнге дүүштүр, Тыва Республиканың судьяларының квалификация коллегиязынга хөй-ниити төлээлеринин ийи хостуг олудунга томуйлаашкын чорудулгазы эгелээринин дугайында дыңнадып тур.

Тыва Республиканың судьяларының квали-

фикация коллегиязының составыга кандидатураларны күш-ажылчы коллективтер, бүдүрүлгелеринин, албан черлеринин, организацияларын, өөрөдиге албан черлеринин, хөй-ниити каттыжышкыннарының хоочуннарының чөвүлелдери, хамаатыларының чурттап турар черлеринин аайы-биле хуралдары (чыыштары) идип үндүрер. Кандидаттарга чогуур документиленни бо дыңнадыгы массалыг информация чепсектеринге парлаан хүнүнден эгелеп, 30 календарылыг хонуктар дургузунда Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлчилер палатасынга кириер. Адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 32, каб. 118, харылзажыр телефону: 2-40-53.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

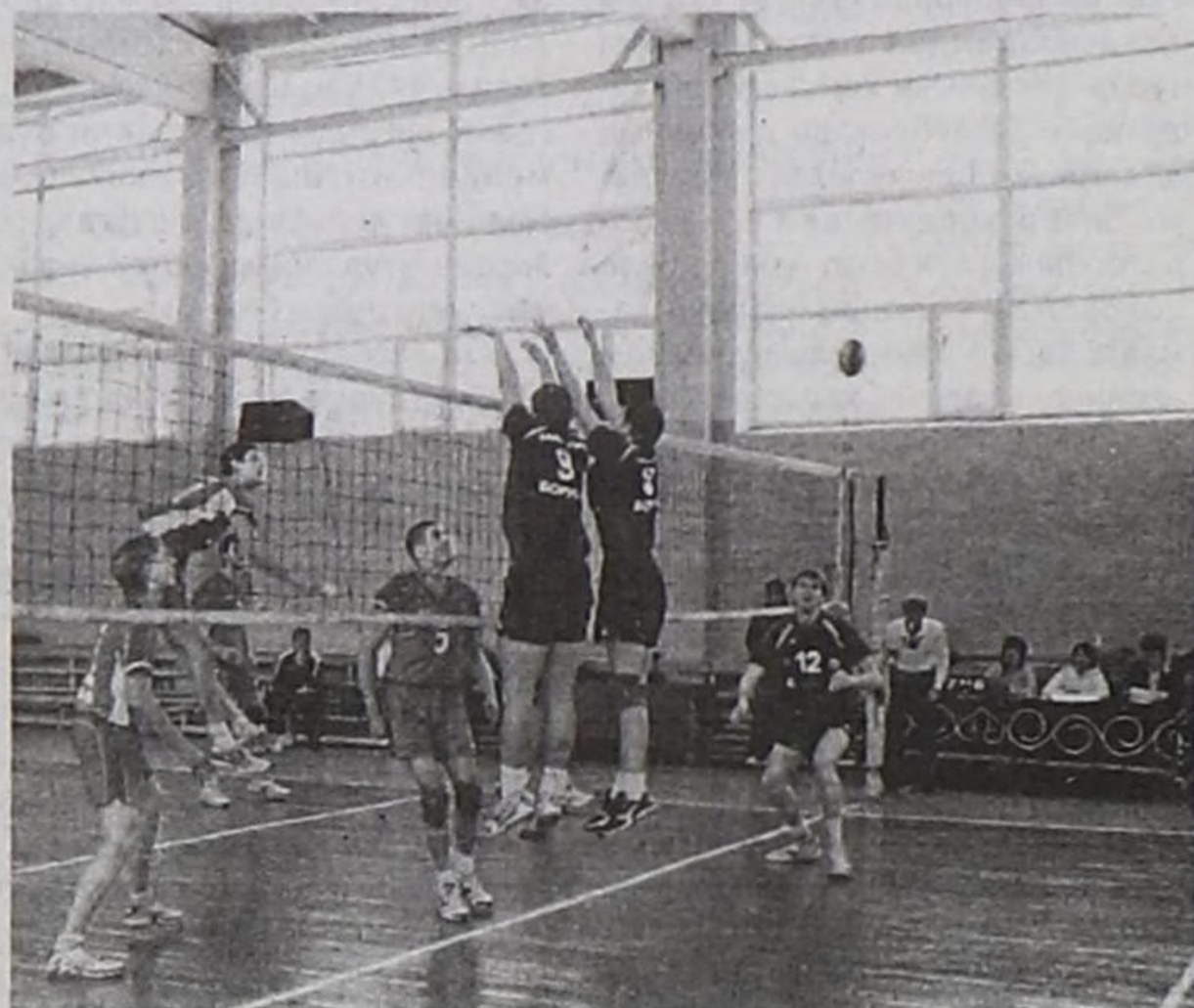
Хол бөмбүцү

УДУРЛАНЫКЧЫЛАРЫ

ШЫЫРАК БОЛГАН

Эрткен дыштаныр хүн-нерде Кызылда «Херел» спортзалга «Восток» командазы хол бөмбүүнге эр командалар аразынга Россияның чемпионадының дээди «Б» бөлүүнүн Чөөн Сибирь девискээринде Саяногорск хоорайдан «Борус» командазы-биле ээлчеглиг оюннарны эрттирген.

Баштайгы оюн хүнүнде, январь 17-де, «Восток» командазы бодунун удурланыкчызын 3:0 санга удур алыр аргалыг болган. Ынчалза-даа дараазында хүнде, январь 18-те, олардан база чүгле тиилелге негеттинип турган. Бо таварылгада олар Чөөн Сибирь девискээринде чурттуң дээди бөлүүнде ойнап турар алды эр команда аразынга оода сөөлгү эвес – бешки черни ээлеп болурунун аргазы турган. Ынчалза-даа ийги хүнде ойнааш, «Восток» 0:3 санга (21:25, 17:25, 23:25) уттуруп алган. Ийи хүннүн ийи журажылгазының түңнелинде «Восток» сан талазы-биле Чөөн Сибирь девискээринин алды командазының аразында сөөлгү — алдыгы черни ээлээр журага таварышкан. Удавас Саяногорск хоорайга бо-ла команда-биле эртер харыы оюннарның түңнелдери

безин амгы байдалды өскерттип шыдавас.

Тываның «Восток» командазы ам чүгле Чөөн Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк девискээрлеринин командаларының аразынга он үшкү азы он дөрткү чер дээш ойнаар.

Бо журажылгалар барык ээн залга эрткен. «Восток» команданы деткип, мурнунда чылдарда ышкаш аарыыр улус чок болган. Оюннарның шынарын көөргө база мурнунда чылдарга бодаарга, элээн кошкы бергени илдең. Маңаа хамык буруу – команданың шыырак ойнакчыларын чурттуң өске командаларынча чалап апарганы болур. Ынчангаш-ла «Востоктуң» бо чылын кошкык ойнап турары ол. Оон

кадында удурланыкчылары база бо чылын кажангызындан-даа шыырак белеткелдиг. Мурнунда чылдарда шыырак – «А» бөлүкче кири ойнап турган команданы моон соңгаар шыңгы деткивес болза, дээди бөлүккө оюнну команданың удавас соксадырының айылы дигерлеп келген. Ону ылап деткиринин бүгү барымдаазы бар – команданың кол составында бо хүн-нерде ийи тыва оол багай эвес доктаамал ойнап турар. Бо оюнга боттарывыстың тыва спортчуларывысты чүгле дээди деңгелдин ойнакчылары-биле эки ойнадып тургаш, белеткеп болур.

Юрий КӨК-ООЛ.

Авторнуң тырттырган чуруу.

Хостуг хүреш

КОЖУУННУҢ ЧЕМПИОННАРЫН ДЕТКИП...

Январь 10-11 хүннеринде Кызыл-Мажалыктың спорт школазынга элээди оолдар аразынга хостуг хүреш маргылдаазы болуп эрткен.

Оон тиилекчилери дипломнардан аңгыда, бо айда Красноярск хоорайга эртер И.Ярыгин аттыг маргылдаага көрүкчү болуп баар аргени чаалап алган. Кызыл-Мажалыктан, Ак-Довурак хоорайдан болгаш Хорум-Даг сумудан ниитизи-биле 125 мөге ол маргылдаага күжүн шенешкен.

Тиилекчилер илереттинген. Тренерлер Мартына Маргейнин, Валерьян болгаш Валера Донгактарның белеткээн оолдары хөй чемпионнаан. Олар ынчалдыр улуг хоорайга

эртер «биче делегей» чемпионадын көөр аргалыг болганнар. Элээди мөгелерни кожуунун таксистери ол хоорайже аай-дедир халас сөөртүр болган. Буянныг таксистеринин бригадири Константин Дылаанович Ооржак ол медээни маргылдаа соонда бүгүдөгө чарлаарга, көрүкчүлер болгаш мөге оолдар сеткил ханышкын-биле хүлээп алган. Таксистер эрткен чылын база ындыг буянныг ажилды кылганын кожуунун чурттакчылары сактыр. Бо дээрже өзүп орап чем-

пионнарга моральдыг болгаш материалдыг тодаргай деткимче-дир.

Өзүп орап салгалга улуг маргылдааны көөр арганы берип турар мындыг маргылдаа республиканың өске кожууннарында эртпейн турар. Хостуг хүрештин элээди мөгелери шак ынчалдыр делегейинин эң атсурагылыг мөгелеринин хевис кырынга «изиг-изиг» сегиржи алышкыннарын көөр аргалыг болган. Шыырак мөгелеринин хүрештери оларга езулуг үлегер болур.

Ч.ОНДАР.

Ак-Довурак хоорай.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Хүндүлүг кызым Орланмаа Хүлер-ооловна! Чырык чер кырынга бодарап төрүттүнгениңерден бээр 40 харлааныңар база чаа үнүп келген 2009 чылды таварыштыр Силерге өөрүшкү-маңнайны, кадыкшылды, аас-кежикти күзеп, чүрээмниң ханызындан байырымны чедирип ор мен, хүлээп көрүңер!

Дөртөн хар назы дээрже кижиниң хыптыгып чоруур үези-дир, силер ындыг чалыы-чараш назынның орлан кызы-дыр силер. Чонуңар дээш быжыг туруштуг, шынчы, ак сеткилдиг ажилдап чорууңарга чоргаарланып чоруур мен. Тус черниң күүсекчи эрге-чагырга органынга үр чылдарда ажилдап келген байлак дуржулганыңар, шийтирлиг, дидим чорууңар-биле тиилелгени чедип ап чор силер. Мен амыдырал дээш силерниң чон-биле ажилдап билириниң шаг-да-ла эскерген мен. Езулуг удуртукчу, уран-талант, чогадыкчы чорук силерде бар, ынчангаш чоннуң хүндүткелин чаалап алган силер.

Дөртөн харны харым дээр бе,

Дөңгелчикти сыртым дээр бе.

Дөспөс чаңың, Орлан адын,

Дөгере чоргаарал-дыр.

Саглы черге төрүттүңгеш,

Суму чонун баштап чор сен.

Бергелерге торулбадың,

Бедиңде теп чүңүп келдиң.

Оолак Даржаевич Кара-Сал,

Чыраа-Бажы сумузда кырган-ачазы.

АВАНЫҢ ХОМУДАЛЫ

Дерзии өлүрүкчүңнүң холундан аныяк назынындан, ажы-төлүңден, аал-оранындан чарлып чоруткан оглум Байыр ЧООДУНУҢ чырык адынга тураскааттым

Сайзыраан чаш назыныңны
Ханга бораан ногаандыктың
Амгы шагда хостуг чаңнап
Аалында ораарын көр.
Хостуг чаңнаар эрге берген
Хоойлу-дүрүм турган болза,
Араатанзыг сойлукут мен
Адагашка азыпсымза.
Хөөрөтпес мен, мактавас мен
Хөлүн эрттир чараш чордун.
Ындыглар хөй чурттавас деп
Оштап кааны шын-даа магат.
Ажыы-биле чугаалаарга,
Арат-чоннуг чораан-дыр сен
Эжиң-өөрүн, үе-черген

Эндерик-тир, чассыг оглум.
Угбаң оглу, думаларың
Айдын черге дуюң базар.
Сеңээ дириг тураскаал бооп,
Черге изин арттырарлар.
Эргим, чаңгыс идегелим
Эрик оран кире бердин.
Дүне, хүндүс сени бодааш,
Дүктүг бажым арты, оглум.
Өлүрүкчү араатаннар
Өрү хүннү кайыын көөрлер.
Буруулуглар буураар хүннү
Бурган башкы санап ор боор.
Авазы Чанзаңмаа ЧООДУ.
2008 чыл, декабрь.

Автоорук эргелели дыңнадып тур

ТР-ниң Автомобиль оруктарының эргелели 2009 чылдың январь 5-тен Сарыг-Сеп — Владимирова дош кежиинден, а ниити массаы 10 тоннага чедир чүк машиналары эртеринге 2008 чылдың декабрь 26-дан Шагаан-Арыг—Эйлиг-Хем дош кежиинден транспорт шимчээшкининин автооруу ажиттынганын сонугалдыг организацияларга дыңнадып тур.

ТР-ниң Автомобиль оруктарының эргелели эртип болуру бедик база тайгыр болдурбас илчирбелерлиг транспорттун хевирлеринге Сизим — Кунгуртуг кышкы автооруктун ажиттынганын дыңнадып тур.

ТР-ниң Автомобиль оруктарының эргелели ниити массаы 10 тоннага чедир чүк машиналар эртеринге Кара-Хаак суурже баар оруктун дош кежиинден транспорт шимчээшкининин автооруу 2009 чылдың январь 16-дан ажиттынганын сонугалдыг организацияларга дыңнадып тур.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.

Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнун оралакчызы — 2-19-87,

тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.

КИДИСТЕР: ниитилел-политиктиг кидис — 2-18-10, культура,

өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажил-агый, очулга —

2-17-09, улуттук — 2-40-77. e-mail: shyn@tyva.ru

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 8500. Чагыг 5. Номери парлаатже дужаганы:

график езугаар — 22.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүртүккөн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг күүрүмнүн бүдүрүлгезинге парлаан

(Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары

редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыганын саннары

болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары

харышпаар.